

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 51, Ağustos 2017, s. 553-568

Yayın Gelış Tarihi / Article Arrival Date
19.06.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
13.08.2017

Öğr. Gör. Fahri ÖZTEKE

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
fozteke26@gmail.com

DİL DEVRİMİNİN İÇİNDE YER ALMIŞ BİR DİYANET İŞLERİ BAŞKANI: MEHMET ŞERAFETTİN YALTKAYA

Öz

Eğitimci, bilim insanı, yazar, düşünür ve Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Diyanet İşleri Başkanı Şerafettin Yaltkaya, Türk çağdaşlaşmasının en hassas dönemlerinde yaşamıştır. İslamcı, kültür milliyetçisi ve çağdaşlaşma yanlısı fikirleriyle dikkat çekmiştir. İki yüze yakın makale, kitap ve çevirisi olan Yaltkaya gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze namazını kaldırmıştır. Arapça'da Türkçe'ye yaptığı tercümeleler, Diyanet İşleri Başkanlığı Dönemi'nde kaleme aldığı Türkçe hutbe kitapları ve ana dilde ibadete yeşil ışık yakmasıyla dil devriminin doğrudan destekçisi olmuştur. Dil devriminin hayata geçirilmesi sırasında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile koordineli çalışmalar yapmıştır. Yaltkaya dil devriminin tabana yayılması için camilerden de faydalanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yaltkaya, diyanet, dil devrimi, Cumhuriyet.

**A PLACE PLAYED IN THE LANGUAGE REVOLUTION DIYANET
WORKS CHAIRMAN: MEHMET ŞERAFETTİN YALTKAYA**

Abstract

Educator, scientist, writer, thinker and the Republic of Turkey II. The Director of Religious Affairs Şerafettin Yalrkaya lives in the most sensitive periods of Turkish modernization. Islamist, cultural nationalist and pro-modernist. Two hundred articles, books and translations of Yalrkaya veteran Mustafa Kemal Atatürk's funeral prayer have been removed. The translations he made in Turkish in Arabic have been a direct supporter of the language revolution with the green light of the Turkish sermon books and the main dilde prayer books that he received in the Presidency of Religious Affairs. During the passage of the language revolution, he worked in coordination with the Minister of National Education Hasan Ali Yücel. The Yalrkaya also benefited from the mosques to spread the language revolution.

Keywords: Yalrkaya, religious, language revolution, Republic.

1. Mehmet Şerafettin Yalrkaya'nın Ailesi, Eğitimi ve Mesleki Görevleri

Osmanlı Türkiye'si'nin birçok açıdan sarsıntı geçirdiği bir dönemde, 05 Ekim 1879 günü İstanbul'da Koca Mustafa semtinde, Seyit Ömer mahallesinde, Altı Mermer muhitinin Balçılar yokuşunda Mehmet Şerafettin Yalrkaya dünyaya gelmiştir¹. Babası devrin saygın din görevlilerinden Hafız Mehmet Arif Efendi, annesi ise Atiye Hanım'dır². Yalrkaya'ya Mehmet ismi sıbyan mektebinde hafızlık dersleri esnasında hocası tarafından verilmiştir³. Şerafettin Yalrkaya'nın Ahmet Kemalettin ve Ayşe Keşfiye isimli iki kardeşi bulunmaktaydı. 1882'de İstanbul'da dünyaya gelen ve abisi Mehmet Şerafettin gibi hafız olan Ahmet Kemalettin Efendi musiki tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Babası vasıtasıyla edindiği tasavvufi terbiyesini davudi sesiyle bütünleştirmiştir. Güzel sesi sayesinde Ahmet Kemalettin Efendi, İstanbul'un tanınmış camilerinde sadece kendisini dinlemeye gelen kalabalıklar oluşmasını sağlamıştır. Ahmet Kemalettin Efendi, bir ara Romanya'da imam hatiplik görevinde de bulunmuştur. Yurtdışındaki görevini tamamlamasının ardından Türkiye'ye geri geldiği yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan abisi Şerafettin Yalrkaya ile ilişkilerini sıcak tutmaya çalışan Ahmet

¹ Server, Cemal, (26 İkinci Kanun 1942), Şerefüddin Yalrkaya, Vakıf, S. 8623, s. 2.

² Emekli Sandığı Arşivi, (27 Aralık 1933), Mehmet Şerafettin Yalrkaya Dosyası, No; MO 074866.

³ Mehmet Şerafettin Yalrkaya'nın ismi farklı yayın ve kitaplarda birbirinden değişik biçimde yer almıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında geçiş sürecinde yapılan yeniliklerin ve dil devriminin büyük etkisi olmuştur. Yalrkaya'nın ismi II. Meşrutiyet Devri'nde kaleme aldığı yazılarında Mehmet Şerefeddin olarak geçmektedir. Örnek olarak bkz. Yalrkaya, Mehmet Şerafettin, (1334), "Dinin Fen ile Tevkifi", İslam Mecmuası, C. 5, S. 56, s. 1112; Yalrkaya, (1334), "Ahkâm-ı Diniyyede Hayat", İslam Mecmuası, C. 5, S. 60, s. 1154. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bandırma'da öğretmenlik yaptığı için Yalrkaya'nın kaleme aldığı bazı makalelerde ismi Bandırmalı Şerafeddin olarak de geçmektedir. Örnek olarak bkz. Yalrkaya, (1331), "Bizde Bir Volter Zuhur Eder mi?", Beyanülhak, C. 4, S. 97, s. 1811-1814; Yalrkaya, (1332), "Hürriyet ve Vicdan", Beyanülhak, Cilt: 4, S. 149, s. 2652-2654; Yalrkaya, (1333), "Mücahidin-i Arabın İtalyan Kumandanına Cevabından: Mabad", Beyanülhak, C. 7, S. 162, s. 2864-2867. Darü'l-fünun'da öğretim üyesi olarak çalıştığı yıllarda kaleme aldığı eserlerinde ise hem Mehmed Şerefeddin hem de Mehmet Şerafettin isimlerini kullanmıştır. Yalrkaya'nın Diyanet İşleri Başkanı olduğu 1942 yılından ölümüne kadar geçen sürede yayımladığı kitaplardaki ismi, öz Türkçe'ye uygun olarak Mehmet Şerafettin şeklinde zikredilmiştir. Örnek olarak bkz. Yalrkaya, (1944), Dini Makalelerim, İdeal Basım Evi, Ankara.

Kemalettin Efendi, 1939 yılında çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği İstanbul'da vefat etmiştir⁴.

Yaltkaya kardeşlerin babası ve İstanbul Cerrahpaşa Camii imam hatibi Mehmet Arif kadiri tarikatı mensubu olan tanınmış bir mevlithandı. Yaşadığı dönemde sesinin dolayı, İstanbul'un özellikle seçkin aileleri tarafından sıklıkla dini törenlere davet Babası ve abisinin musiki ile yakın teması göz önünde bulundurulduğunda Şerafettin Yaltkaya'nın müziğe yatkın bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Yaltkaya'nın ilerleyen yıllarda uğraştığı ve tiyatroya da yatkın olduğu görülmüştür⁶.

Sıbyan mektebinin ardından, Firuzağa İlkokulu'ndan mezun olan Yaltkaya daha sonra İstanbul Davut Paşa Rüştüyesi ve Darülmualimin'de eğitim öğretime devam etmiştir⁷. dışında, Manastırlı İsmail Hakkı ve İsmail Saib gibi hocalardan da ders alarak Arapça ve vuf bilgilerini sağlamlaştırmıştır⁸. Anadolu coğrafyasının yaşadığı en zor şartlarda dahi mek ve öğretmekten uzak durmayan Yaltkaya kelâm, tarih, edebiyat, folklor ve tıp kendisini uzmanlaşmayı başarmıştır. Dini bilimlerle birlikte müspet bilimlere de ilgi Türk aydını olan Yaltkaya, ilerleyen yaşına rağmen üstadı kabul ettiği hocası İsmail Saib ile birlikte tıp fakültesinin bazı derslerine devam etmekten geri kalmamıştır⁹. Bu sayede elde ettiği kazanımları Yaltkaya'nın tıp tercümesi çalışmalarında işini kolaylaştırmıştır.

Eğitim öğretim hayatını mektep ve camii arasındaki koşuşturmalarla tamamlayan Yaltkaya, Beyazıt Camii'nde İslamiyet'in farklı alanlarında ihtisaslaşmış hocalardan ders almıştır. Bu hocaların başında Çizmecizade Hüsnü Hüseyin Efendi gelmiştir. Aslen Trabzonlu olan Çizmecizade Hüsnü Efendi, Yaltkaya'nın Farsça'ya vakıf olmasında büyük yararlılıklar sağladı¹⁰. Yaltkaya'nın ders aldığı diğer bir isim olan Arapkirli Hüseyin Avni onun kelam sahasında düşünce ufkunun açılmasına öncülük etmiş ve tasavvufi birikimlerini talebesiyle paylaşmıştır¹¹. Mehmet Şerafettin'in derslerinden istifade ettiği bir diğer önemli müderris de Şirvanlı(Siirt) Muhammed Halis Efendi olmuştur¹². Şirvanlı Muhammed Halis Efendi, talebe seçiminde gösterdiği itina ile nam salmış bir bilgindi. Tasavvufun esasları ve mezhepler tarihiyle ilgili Yaltkaya'nın önemli bilgiler temin etmesine yardımcı olmuştur. Değerli hocaların rahle-i tedrisinden geçtikten sonra Yaltkaya almış olduğu koltuk dersleri¹³ ile büyük ölçüde eksikliklerini tamamlayarak icazet almaya hak kazanmıştır.

Mehmet Şerafettin, öğrencilik yıllarını tamamlamasının ardından zorluk derecesi yüksek olan sınavlarda başarılı olmak için ter dökmüştür. Dini ve müspet bilimlerde, usta öğreticilerden aldığı dersler sayesinde Yaltkaya sözü dinlenir bir hatip, üretken bir akademisyen ve fikirlerine danışılan bir düşünür olmuştur. Yaşadığı dönemin eğitim öğretim meseleleri-

⁴ Koca, Fatih, (1999), Cumhuriyet Dönemi Hafız Musikişinaslar, Diyanet İşleri başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 25.

⁵ İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, (1940), Son Asır Türk Şairleri, Maarif Matbaası, İstanbul, C. 10, s. 1824.

⁶ Yaltkaya'nın edebiyatçı ve şair kimliği hakkında bkz. Işık, İsmail, (2006), "Şerafettin Yaltkaya", Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Elvan Yayıncılık, Ankara: C. 9, s. 3805. Yaltkaya'nın tiyatroya duyduğu ilginin anlaşılması için bkz. Yaltkaya, (1327), "Haluk'un Defteri", Beyanülhak, C. 5, S. 117, s. 2143.

⁷ Kazancıgil, Aykut, (1991), "Mehmet Şerafettin Yaltkaya (1879-1947)", Bilim Felsefe Tarih Dergisi, S. 16, s. 114.

⁸ Özel, Mustafa, (2002), "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Portreler-I", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 15, s. 91.

⁹ Mardin, Ebulula, (1951), Huzur Dersleri, Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, Cilt: 2, s. 994.

¹⁰ Tahir, Bursalı Mehmet, (1972), Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul, Cilt: 2, s. 162.

¹¹ Bulgen Murat, (2015), "Son Dönem Osmanlı Kelamcılarının Kevni Ayetleri Yorumlama Yöntemleri Üzerine: Ömer Nasuhi Bilmen Örneği", Kelam Araştırmaları Dergisi, S. 1, s. 78.

¹² Tahir, (1972), Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul, C. 1, s. 303.

¹³ Koltuk dersleri, Osmanlı medreselerinde müfredat harici okutulan, yeni bilgiler öğretilmesini amaçlayan ve takkiye programı içinde yer alan yardımcı derslerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, (1983), Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C. 2, s. 291.

ne çağdaş bir bakış açısıyla yaklaşan Yaltkaya II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılarının rağbet ettiği bir dergide yayımlanmış yazısında fikirlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“İlim ve faziletin vatanı olmaz. Gençlerimizi eğitim maksadıyla mutlaka Avrupa’ya yollamalıyız. Avrupa’daki Türk gençleri pozitif bilimleri layıkıyla öğrenmek mecburiyetindedir. dedir. Bu gençlerimiz Yunan felsefesine hâkim olmalıdırlar ki, Avrupa’nın İslamiyet karşıtı filozoflarını tekzip edecek tek doğulu âlim Şeyh Muhammed Abduh olarak kalmamalıdır. Ecnebi görmüş eğitilmiş gençlerimiz kendi öz kültüründen katiyen sapmamalıdır¹⁴.”

Yukarıdaki ifadeler Yaltkaya’nın eğitim ve öğretim ile ilgili düşüncelerinin adeta özeti niteliğindedir. Şerafettin Yaltkaya, zihin dünyasında Avrupa uygarlığına, manevi hissiyatlarındaysa Doğu medeniyetine yakın durmuştur. Bu yüzden onu yaşamı boyunca bir tarafta üniversite kürsüsünde diğer tarafta ise bir şeyhin dizinin dibinde görmek mümkün olmuştur. Aslında Yaltkaya’da belirginleşmiş bu karma fikir yapısına Meşrutiyet Dönemi’nin İslamcı aydınları ve Cumhuriyet Devri’nin muhafazakâr düşünürlerinin büyük bir bölümünde rastlamak mümkündür.

Yaltkaya, ilk kez 1906 yılında müderrislik için ruûs imtihanına girmiştir¹⁵. Ancak ilk ruûs sınavında başarısız olması üzerine memuriyet hayatına başlamak zorunda kaldı. Memuriyetinde ilk görev yeri Harbiye Nezareti muhasebat dairesi tahrirat kalemi olmuştur. Genç yaşına rağmen bu göreve getirilmesinde ilme olan yatkınlığı ve ulema kültürüne uygun duruşu etkili oldu. Mehmet Şerafettin’in henüz öğrencilik yıllarında hazırlamış olduğu “İbn Esirler ve Meşâhir-i Ulema¹⁶” isimli derleme eser, İstanbul’daki entelektüel çevrelerde adının duyulmaya başlanılmasına yol açmıştır. Birinci ruûs sınavındaki başarısızlığından sonra Yaltkaya’nın çalışmalarından önceden haberdar olan medrese çıkışlı iki komutan Sadettin ve Rebi Paşalar, onun elinden tutarak Harbiye Nezareti’nde göreve başlamasını sağlamışlardır.

Mehmet Şerafettin 1906 - 1908 yılları arasında Harbiye Nezareti dâhilinde kâtiplik görevinde bulundu. Bu göreve getirildiğinde henüz yirmi yedi yaşında idi. Kısa süreli olarak çalıştığı kâtiplik görevinden ayrılmasında aldığı düşük ücret (aylık 320 kuruş) ve dönemin yönetiminde tesis edilen katı bürokratik yapı etkili olmuştur¹⁷. Ancak, bu vesileyle çalışma hayatını tanıma fırsatı elde etmiştir. Azmi, titizliği, vazife şuur ve insani ilişkilerdeki uyumu Yaltkaya’ya yeni iş alanlarının açılmasına olanak sağladı. Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar İstanbul ve çevresindeki illerde büyük bir özveriyle öğretmenlik mesleğini ifa etti. Ülkenin her anlamda zor yıllar yaşadığı günlerde Yaltkaya bir tarafta genç bir aydın olarak kendisini geliştirmeye çalışırken diğer yandan yazılarıyla vatanın içinde bulunduğu durumu hatırlatarak, milli duyguların diri tutulması gerektiğini ve top yekûn fedakârlıkla bu sıkıntıların aşılacağını ifade etmiştir¹⁸. O vatanın içinde bulunduğu şartlar karşısında hiçbir zaman duyarsız bir tavır takınmamıştır. Çağdaşı olan bazı aydınların yaptığı gibi Anadolu’yu terk ederek yurtdışına gitmeyi de düşünmemiştir.

1908 devriminin hemen ardından Mehmet Şerafettin öğretmenlik hayatına başlamıştır. İlk görev yaptığı yer İstanbul “Darü’l-ilm ve’t-talim” isimli özel okul olmuştur. Bu okuldaki ders nazırlığı görevini 4 Eylül 1324 tarihinden, 1 Ağustos 1325’e kadar aylık 400 kuruş karşılığında ifa ettikten sonra kendi arzusuyla istifa etmiştir¹⁹. İstanbul’dan Bandırma’ya geçen Yaltkaya

¹⁴ Yaltkaya, (30 Ağustos 1326), El Hikmet-i Dallele, Beyanü’l-Hak, C.77, s. 1489.

¹⁵ Ergin, Osman Nuri, (1977), Türkiye Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul, C. 1, s. 99.

¹⁶ Yaltkaya (1322), İbn Esirler ve Meşâhir-i Ulema, Dersaadet Matbaası, İstanbul.

¹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi[DBA], (26.01. 1946), Mehmet Şerafettin Yaltkaya Özlük Dosyası, NO: 19.232.417.

¹⁸ Yaltkaya(1910). Vapurda, Hikmet, C. 1, S. 32, s. 8.

¹⁹ DBA, (26.1.1946), Mehmet Şerafettin Yaltkaya Özlük Dosyası, NO: 19.232.417.

burada birkaç aylığına dinlendikten sonra öğretmenlik mesleğine geri dönmüştür. Yeni okulu olan Bandırma Numune Mektebi Rüştüyesi'nde "muallimi evvelik" sıfatıyla çalışmıştır. 1325'ten 1329 yılına kadar yürüttüğü bu görev esnasında bir tarafta ilmi birikimini arttırmış diğer taraftan ise kalemını daha da kuvvetlendirerek yeni makaleler yayımlamıştır²⁰. Azminin ve kendini her daim geliştirmeye yönelik çabalarının karşılığını 1329'da üçüncü defa girdiği ruûs sınavındaki başarısıyla elde etti. Bunun üzerine 04 Eylül 1329'da İstanbul Beyazıt Cami'nde dersiamlığı(müderris) atanmıştır²¹.

Dersiamlık görevini yerine getirdiği yıllarda, Yaltkaya'nın hem yazdıklarıyla hem de halka açık dersleriyle Osmanlı/Türk toplumunda mili hisleri harekete geçirmeye çalışması milliyetçi çevrelerin dikkatinden kaçmamıştır. Dersiamlık vazifesine ilaveten 1915-1917 yılları arası Gelibolu Sultanisi'nde din dersi muallimliği de yapmıştır. Bu sayede cephe gerisindeki gençler üzerinde milli konularda tesir bırakarak Çanakkale'ye gidecek gönüllüler kazanılmasına yardımcı olmuştur. I. Dünya Savaşı'nı nihayete ermesiyle, tarihi bir misyona sahip olan Vefa Lisesi'nde çalışmaya başlamıştır²². Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan kırılğan dönemde ülkedeki eğitimin üretken, dinamik ve yenilikçi yüzünü yansıtan Vefa Lisesi'nin bünyesinden hatırı sayılır miktarda sanatçı, akademisyen, yazar, gazeteci ve devlet adamı yetişmiştir. Vefa Lisesi'nden yolu geçen kişilerden birisi de Mehmet Şerafettin Yaltkaya olmuştur. Yaltkaya 1919-1924 yılları arasında okulda Arapça ve din dersleri öğretmenliği yaparak lisenin gelişimine katkıda bulunmuştur²³.

Vefa Lisesi'nde geçen başarılı öğretmenlik döneminin ardından Yaltkaya Cumhuriyet Darü'l-funun'unda akademisyenliğe başladı. Cumhuriyet'in yükseköğretim temellerinin atılmasına vesile olan Darü'l-funun çoğu tarihçi tarafından ülkemizde Batılı manada üniversite özellikleri taşıyan ilk eğitim öğretim kurumu olarak kabul edilmektedir²⁴. Osmanlı padişahı Abdülaziz zamanında 12 Ocak 1863 Pazartesi günü Kimyager Derviş Paşa'nın konuşması ve ardından yaptığı halka açık dersle Darü'l-funun'da eğitim öğretime başlanmıştır²⁵. Okul, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi çalkantılara bağlı kalarak Cumhuriyet'ten önce defalarca açılıp kapatılmıştır. Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra tüm yurttan eğitim öğretim seferberliği başlatılır. Yoğun gayretlerle yürütülen okullaşma programı kapsamında yükseköğretim görmezden gelinmemiştir. Gazi'nin direktifiyle TBMM'de 21 Nisan 1924 günü kabul edilen 493 sayılı yasa ile Darü'l-funun'un tekrar açılmasına karar verilir²⁶. Cumhuriyet Darü'l-funun'u tesis edildikten kısa bir süre sonra bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi'ne ihtiyaç duyulmuştur. Nihayet bu fakülte, ilk dekanı Seyyid Bey'in nezaretinde 07 Ekim 1925 günü eğitim öğretime başladı²⁷.

²⁰ İnal (1940). *a.g.e.*, s. 1825.

²¹ Köksal, Asım Köksal, (2007), Mustafa Asım Köksal, Çağlayan Matbaası, İzmir, s. 18.

²² Adını İstanbul'da kurulduğu semtin isminden alan ve ülkemizde Türkçe eğitimin yaygınlaşmasında büyük önemi bulunan Vefa Lisesi hakkında ayrıntılı bilgi bkz. Sakaoğlu, Necdet, (2003), Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 171-192.

²³ DBA(26. 1. 1946). Mehmet Şerafettin Yaltkaya Özlük Dosyası, NO: 19.232.417.

²⁴ Darü'l-funun ve tarihi serüveni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dölen, Emre, (1985), "Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi: Darülfunun", (Ed: M. Belge, F. Aral), İletişim Yayınları, İstanbul, C. 2, s. 471- 498; Dölen, (2009). Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfunun 1863-1922, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ; İhsanoğlu, Ekmeleddin, (1993), Darülfunun Tarihçesine Giriş II-Üçüncü Teşebbüs: Darülfunun-ı Sultani, Belleten, Ankara, C. LVII, S. 218, s. 204-206; Öklem, Necdet, (2008), Atatürk Döneminde Darülfunun Reformu, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul.

²⁵ Dölen (2009). *a.g.e.*, C. 1, s. 122.

²⁶ *Düstur*(21 Nisan 1924). Tertip: 3, C. 5, s. 1047,1048.

²⁷ Tunçay, M.; Özen H., (1984), 1933 Tasfiyesinden Önce Darülfunun, Yapıt, S. 7, s.5.

1925-1932 yılları arasında İstanbul Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi'nde ciddi değişikliklere gidilerek seküler ve çağdaş anlayışın benimsendiği bir din okulu meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda fakülteye öğrenci alımında zorunlu bir uygulama olan Arapça ve Farsça ile ilgili yeterlilik imtihanları 1932'de kaldırıldı. Laik, çağdaş ve ulusal temelli bu yeni eğitim öğretim anlayışıyla din eğitiminde Türkçe'nin ön planda olması amaçlanmıştır. Bu yeni uygulama dil devriminin İlahiyat Fakültesi'ndeki tezahürü olarak dikkat çekmiştir. Aslında Türkiye'de teolojik bir kurumda ana dilde eğitim öğretime ağırlık verilmesi, Avrupa'da Reform'dan beri var olan ulusal dille ibadetin yerine getirilmesi pratiğiyle birebir örtüşmektedir. Fakat İstanbul Darü'l-fünun'da gerçekleştirilen uygulama Doğu dünyasında alanındaki ilk olması açısından ayrı bir öneme sahiptir²⁸.

İstanbul'daki Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi, Mehmet Şerafettin Yaltkaya, İzmirli İsmail Hakkı, Hüseyin Avni Bey, M. Fuat Köprülü ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi model kabul edilebilecek bilim insanlarının çoğunlukta olduğu, çağdaş düşünebilen teoloji uzmanlarının vazifesi yaptığı bir okul olarak sekiz yıl aralıksız hizmet vermiştir. Fakülte, üniversite bünyesinde ilmi seviyeyi yükselten önemli bir görev üstlenerek okulun en verimli şubelerinden biri olmayı başarmıştır. İlahiyat Fakültesi'nin hocaları vasıtasıyla 1925-1933 yılları arasında üniversite dâhilinde 25 sayı ve 3129 sayfadan müteşekkil Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası çıkartılarak bilimsel kıymeti olan yazılar yayımlanmıştır. Kültür, sanat ve eğitim tarihimiz açısından oldukça önemli bir yere sahip derginin ilk 10 sayısı Osmanlıca, diğer sayıları ise yeni Türk alfabesiyle yayımlanmıştır.

Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın akademisyenlik yaşamında önemli bir yere sahiptir. Yaltkaya'nın bu dergide, yirmi dört farklı sayıda makaleleri yayımlanmıştır. Yayımlanan makalelerinin toplamı 496 sayfadan oluşmaktadır. Dergide, yayımlanmış tüm makalelerin yaklaşık 1/6'sının Şerafettin Yaltkaya ait oluşu onun Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nı en verimli kullanmış bilim insanlarının başında geldiğini kanıtlamaktadır²⁹. Aslında bu makaleler Yaltkaya'nın İlahiyat Fakültesi'nde okuttuğu kelimelerin tarihi dersinin notlarıdır. Fakat yine de bir öğretim üyesinin sadece bir dergide bu kadar makalesinin yayımlanmış olması yirmi birinci yüzyılda dahi takdire şayan bir durumdur.

Türkiye'nin çağdaş kıstaslara uygun yükseköğretim kurumlarına kavuşmasını isteyen Atatürk'ün talimatıyla gerçekleştirilen üniversite reformuyla beraber Darü'l-fünun kapatılmıştır. Yeni açılan İstanbul Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi'ne yer verilmez. Kapatılan Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi'nde görev yapmakta olan 13 öğretim elemanından yedi tanesinin görevine son verilirken, içlerinde Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın da yer aldığı altı akademisyen İstanbul Üniversitesi'nde yeni bölümlerde istihdam edilmişlerdir³⁰. Yaltkaya üniversite bünyesinde yeni açılan “İslam Tetkikleri Enstitüsü Müdürlüğü” görevine getirilir. Enstitü müdürlüğü görevi sırasında yaptığı çalışmalarla Yaltkaya yurt dışında da tanınmaya başlanmıştır³¹. Yaltkaya üniversite-

²⁸ Mumcu, Uğur, (1990), Kazım Karabekir Anlatıyor, Tekin Yayınları, İstanbul, s. 86.

²⁹ Yaltkaya'nın Darü'l-fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayımlanmış makaleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Er, Hamit, (1993), İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi İslam Medeniyeti Vakfı, İstanbul, s. 64-114.

³⁰ Bilsel, Cemil, (1943), İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, S.182, s.152.

³¹ Şerafettin Yaltkaya, İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Müdürlüğü esnasında, XIII. yüzyılda İbn Seb'in kaleme aldığı “Sicilya Cevapları” isimli kitabı Türkçe'ye tercüme etmiştir. Yaltkaya o yıllarda Hilmi Ziya Ülken ile birlikte çıkardığı Felsefe Yıllığı isimli mecmuada bu tercüme eseri yayımlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltkaya, (1935), Sicilya Cevapları'nın Tercümesi, Felsefe Yıllığı, S. 1, s. 1-144. II. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'daki kargaşadan kaçarak Türkiye'ye gelen bilim insanlarından biriside Henry Corbin olmuştur. Henry Corbin ülkemizde bulunduğu yıllarda Adnan Adıvar ve Şerafettin Yaltkaya ile tanışır. Henry Corbin Yaltkaya'nın Sicilya Cevapları isimli tercümesinde matematik için önemli bölümlerin bulunduğunu fark etmiştir. Bu tercümeyi Yaltkaya son bir defa daha gözden geçirdikten sonra H. Corbin ve A. Adıvar birlikte Fransızca'ya tercüme ederler. 1940

te reformunun ardından İslam Tetkikleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün yanı sıra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği de yapmaya başlamıştır. Bu görevlerini ifa ederken tıp tarihi ile ilgili bir derginin yayın hayatına katılmasına da öncülük etmiştir³². Yaşamı boyunca çalıştığı kurumlarda iş arkadaşları ile daima dayanışma içinde olan Yaltkaya, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bazı öğretim üyeleri ile birlikte hareket ederek Türkiyat Enstitüsü'nü kurulmasında aktif olarak görev almıştır. Yaltkaya ve arkadaşları Türkiyat Enstitüsü bünyesinde, "*Türkiyat Mecmuası*" isimli bir dergide çıkartmışlardır. Müdürlüğünü R. Rahmeti Arat'ın yaptığı dergide Yaltkaya'nın da bazı makaleleri yayımlanmıştır³³.

1933-1942 yılları arasında yaptığı bilimsel yayınlarla çağdaş bir bilim insanının gereken özelliklere sahip olduğunu gösteren Yaltkaya, aynı dönemde İbn Sina ile ilgili ça'dan Türkçe'ye yaptığı tercümelemlerle de adından sıkça bahsettirmeyi başarmıştır³⁴. Üniversitesi'nde görev yaptığı zaman zarfında Şerafettin Yaltkaya, Henry Corbin, İzmirli İsmail Hakkı, Adnan Adıvar ve Kilisli Ahmet Rıfat Bilge gibi yerli ve yabancı bilim insanları ile ortaklaşa çalışmalar yürütmüştür. Kuşkusuz bu çalışmaların en önemlisi, Kilisli Ahmet Rıfat Bilge ile yürütülen ortak çalışmanın sonunda Keşfü'z Zünun'un gibi kıymetli bir eserin yeniden ilim dünyasına kazandırılması olmuştur³⁵. Yaltkaya ve Kilisli Ahmet Rıfat Bilge Keşfü'z Zünun'un tamamının tashihini yapmışlar ve esere bazı yeni dipnot eklemelerinde bulunmuşlardır. 1930'lu yılların sonlarından itibaren Yaltkaya, ilk Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Böreği'nin muavinliğini de yapmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in kuruluş hedefleri ve yurttaşlarına sağladığı kazanımları göstermesi açısından en önemli kurumlardan biri Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Başkanlığın kuruluşuna olanak tanıyan 03 Mart 1924 tarihli ve 429 nolu yasanın I. maddesinde yer alan "*Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Riyaseti ibadet ve itikattan sorumlu devletin makarrında bir*

yılında Yaltkaya'nın da katkılarıyla Fransızca'ya tercümesi yapılan eser daha sonra Avrupa kütüphanelerindeki yerini almıştır. Böylece İbn Seb'in eseri Yaltkaya vasıtasıyla önce Türkçe'ye sonrada Fransızca'ya da kazandırılmıştır. İbn Seb'in kitabında devos problemi(küp hesaplamalarında yapılan işleme verilen isimdir) ile ilgili bölüm kimi Avrupalı araştırmacıların da dikkatini çekmişti. Giriş kısmında Şerafettin Yaltkaya'nın adının da geçtiği bu eser daha sonraki yıllar devos problemine yönelik bilimsel çalışmalarda çeşitli atıfların yapıldığı kaynak bir kitap olarak kullanılmıştır. Örnek olarak bkz. Rashed, Roshdi, (2015), *Classical Mathematics from Al- Khwarizmi to Descartes*, Routledge Yayınevi, London and New York, s. 412.

³² Şerafettin Yaltkaya, 1935-1939 yılları arasında ayda bir çıkartılması hedeflenen Türk Tıp Tarihi Arkivi isimli derginin editörlüğünü yapmıştır. Yayımlanmış sayıları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde mevcuttur. Dergi ekonomik nedenlerden dolayı düzenli bir biçimde neşredilememiştir. Dergide yayımlanmış Şerafettin Yaltkaya'ya ait makaleler şunlardır: Yaltkaya, (1935), "İbn Sina'nın Tıptan Bir Urcuzesi", Türk Tıp Tarihi Arkivi, C. 1, S. 1, s. 127-194; Yaltkaya, (1937), "Kahveye Dair Bir Türk Hekiminin Mütalaaları", Türk Tıp Tarihi Arkivi, C. 2, S. 5, s. 3-9; Yaltkaya, (1939), "Hangi Meyveleri Yemekten Evvel Yemeli", Türk Tıp Tarihi Arkivi, C. 3, S. 12, s. 82.

³³ Şerafettin Yaltkaya'nın Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanan yazıları genelde Türk-İslam kültür tarihi ile ilgilidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltkaya, (1936), "Türklere Dair Arapça Şiirler", Türkiyat Mecmuası, C. 5, S. 22, s. 12; Yaltkaya, (1939), "Anadolu Selçukileri Gününde Mevlevi Bitkileri", Türkiyat Mecmuası, C. 6, S. 30, s. 1-55; Yaltkaya, (1942), "Tarihte Renk", Türkiyat Mecmuası, C. 7, S. 36, s. 14; Yaltkaya, (1942), "Arap Lügat ve Gramerciler Arasında Türkler", Türkiyat Mecmuası, C. 7, S. 37, s. 24.

³⁴ Yaltkaya'nın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyeliği görevi sırasında İbn Sina ile ilgili yaptığı tercümelemler şunlardır: Sina, İbn, (2014), Hay b. Yakzan (Çev., Babanzade Reşit ve M. Şerafettin Yaltkaya), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul; Sina, İbn, (1937), İbn Usaybia'nın Tabakatunda Hal Tercümesi (Çev., M. Şerafettin Yaltkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Yaltkaya bu tercümelemler dışında İbn Sina ile ilgili Türkçe'ye iki eser daha kazandırmıştır. Edebiyat tarihi açısından önem arz eden bu eserler şunlardır: Yaltkaya, (1937), İran Folklorunda İbn Sina, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara; Yaltkaya, (1937), İbn Sina'nın basılmamış Şiirleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

³⁵ Çelebi, Kâtip, (1941), Keşfü'z Zünun an Esami'l-Kütüb ve'l Fünun, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara. Kâtip Çelebi'nin kaybolan bu çok önemli eseri Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rıfat Bilge'nin titiz çalışmaları vasıtasıyla eklenen şerhler sonucunda bilim âlemine yeniden kazandırılmıştır.

*teşkilattır*³⁶” ifadesi bu devrim kurumun tesis edilme gayesini net biçimde ortaya koymaktadır. Son yüz elli yıllık tarihimizde, din devlet ilişkilerinin daha iyi anlamlandırabilmesi için kilit müesseselerden biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ilk başkanı Mehmet Rifat Börekçi olmuştur. Börekçi’ye göreve başladığı gün olan 1 Nisan 1924 tarihinden itibaren bakanlara tahsis edilen kırmızı plakalı bir makam aracı ve en yüksek miktarlı devlet memuru maaşı verilmiştir³⁷. Bu sayede saygın bir konuma ikame edilen Rifat Börekçi’ye karşı Cumhuriyet’in kurucu kadrosu ahde vefa göstererek, ulusal direniş yıllarındaki hizmetlerini mükâfatlandırmıştır.

Rifat Börekçi’den sonra Diyanet İşleri Başkanlığı görevine atanacak olan Mehmet Şerafettin Yaltkaya, Atatürk’ün son dönemlerinde yürütmeye başladığı Diyanet İşleri Başkanlığı yardımcılığı sıfatıyla, 19 Kasım 1938’de Dolmabahçe Sarayı’nda Gazi’nin cenaze namazını kıldırması³⁸. Rifat Börekçi’nin ölümünden sonra Diyanet İşleri Başkanı olarak düşünülen ilk kişi Yaltkaya olmuştur. Devletin üst kademelerinde böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasında Yaltkaya’nın bir süredir Diyanet’te reis muavinliği görevinde bulunmasından dolayı dolayı kurumun işleyişini iyi biliyor olması, ülkemizin ilk üniversitesi kabul edilen İstanbul Üniversitesi’nde yıllarca öğretim üyeliği yapmış olması, Arapça’ya olan vakıfıyeti, devrimlere olan bakış açısı, vatanseverliği, Türk kültürüne olan hâkimiyeti, yurt dışında tanınan bir bilim insanı olması ve akademik çalışmalarının büyük etkisi olmuştur.

İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Enstitüsü müdürlüğü vazifesinden 02 Ocak 1942’de ayrılan Şerafettin Yaltkaya, Başbakan Refik Saydam döneminde, İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı zamanında 150 TL maaş karşılığında, Diyanet İşleri Başkanlığına tayin olundu³⁹. Yaltkaya’nın 150 TL’lik maaşına, II. Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği çetin koşullardan dolayı ilk iki yıl hiç zam yapılmamıştır⁴⁰. Yaltkaya beş yıl süren görevi boyunca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurumsal bir kimlik kazanmasında önemli katkıları olmuştur. Yaltkaya Diyanet İşleri Başkanlığı’nın birçok yayın yapmasını sağlamış ve başkanlığı yayın politikası netleşmiştir. Yaltkaya Diyanet İşleri Başkanlığı zamanında göreve gelen hükümetlerle uyum içinde çalışarak ülkede tarihi öneme sahip epey miktarda caminin tadil ettirilmesine de ön ayak olmuştur⁴¹. Bir dünya savaşının ortasında kalan Türkiye’de oldukça sıkıntılı şartlarda Diyanet İşleri Başkanlığı görevini yürüten Yaltkaya, emekliye ayrılmadan 23 Nisan 1947’de vefat etmiştir. Kabri Ankara Cebeci asri mezarlığında bulunmaktadır.

³⁶ *Düştur*(03.Mart 1924). Tertip: 3, C. 5, Kanun No: 429. Aynı yasanın III. maddesine göre, din hizmetlerini yerine getirecek memurlar yetiştirmek için İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Okulları açılacaktı. Tevhid-i Tedrisat Yasası ile bu okulların Maarif Vekâletine bağlanmasına karar verilmiştir. Bu yasal düzenlemelerle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hareket sahası belirlenmiştir.

³⁷ Gözaydın, İhtar, (2009), Diyanet Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 62.

³⁸ M. Şerafettin Yaltkaya’nın Diyanet İşleri Başkanı Muavini sıfatıyla Atatürk’ün cenaze namazını kıldırmasına dair şu eserlere bkz. Şapolyo, Enver Behnan, (1955), Atatürk’ün Hayatı, yayınevi belirtilmemiş, s. 163; Kutay, Cemal, (2005), Atatürk’ün Son Günleri, İklim Yayınları, İstanbul, s. 196; Cengiz, Hakkı Erdoğan, (1962), Yaşamış Olaylarla Atatürk ve Müzik Riyaset-i Cumhur İnce Saz Hey’eti Şefi Binbaşı Hafız Yaşar Okur’un Anıları(1924-1938), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, s. 29; Er, (1993), *a.g.e.*, s.179; Esin, Sinan, (1975), “Atatürk’ün Cenaze Merasimine Ait Hatıralar”, Türk Kültürü, C. 5, S. 157, s. 19-24; Uzun, Hakan, (2009), “Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk’ün Ankara’daki Cenaze Töreni”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 43, s.531-553; Metel, Raşit, (1981), “Atatürk’ün Ardından, Deniz Kuvvetleri Dergisi, C. 97, S. 514, s. 12-30; Güler, Ali, (2000), “Atatürk’ün Ölümü Cenaze Töreni ve Defin İşlemi”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, C. 27, S. 296, s. 119; Belgelerle Atatürk, (1999), T. C. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara, s. 79, 83.

³⁹ DBA, (26. 1. 1946), Mehmet Şerafettin Yaltkaya Özlük Dosyası, NO: 19. 232. 417.

⁴⁰ DBA, (26. 1. 1946), Mehmet Şerafettin Yaltkaya Özlük Dosyası, NO: 19. 232. 417.

⁴¹ Şerafettin Yaltkaya’nın Diyanet İşleri Başkanlığı zamanında onun girişimleriyle, tarihi öneme sahip olduğu için onarılan ibadethanelerden biride Afyon Ulu Camii olmuştur. Konuya dair belge için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (17 Nisan 1947), 030. 18. 01. 02. 113. 26. 2.

2. Şerafettin Yaltkaya'nın Dil Devrimindeki Rolü

1928'de gerçekleştirilen harf devrimi dil devriminin ön hazırlık dönemi olarak nitelendirilmektedir. Fikirsal çalışmaları 1927'den beri Atatürk tarafından yapılan dil devrimi harf devriminin ardından daha rahat şekilde tatbik imkânı bulmuştur. Ancak yeni Türk alfabesinin geliştirilmesiyle kıyaslandığında, dil devriminin hayata geçirilmesi daha uzun zaman Çünkü Arapça ve Farsça'ya ait kalıplaşmış ifadelerin toplum dilinden kaldırılması çok da olmamıştır. Türk dil devrimi çoğu yönüyle alanında tek olma özelliği sahiptir. Bu açıdan devriminin önünde örnek teşkil edecek benzerinin olmaması gerçekleştirilme sürecinin uzamasını sağlamıştır. Atatürk dil devrimini sağlam temeller üzerine tesis etmek için önemli dil bilimcileri ile Dolmabahçe Sarayı'nda toplantılar gerçekleştirmişti. Türk demek olduğu şuuruna sahip bir lider olarak Atatürk, Türk dilinin seçkin bilgilerini Dolmabahçe'deki akşam sofralarında konuk etmiş ve bu sayede dil hakkında önemli bilgiler temin edilmiştir. Dil ve tarih çalışmalarının birlikte yürütülmeye çalışıldığı bir ortamda, 11 Temmuz günü I. Türk Tarih Kurultayı sona ererken, Atatürk Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi ona bir dil kurumunun oluşturulmasını talep etti⁴². Bunun üzerine harekete geçen TBMM Bakanlar Kurulu, 12 Temmuz 1932'de Cumhuriyet'in en önemli kurumlarından biri olan Dil Tetkik Cemiyeti'ni tesis etmişlerdir. Çanakkale milletvekili Samih Rıfat Bey, bu cemiyetin ilk başkanı olur.

Dil devriminin iki temel hedefi bulunmaktaydı, ilk olarak halkın kullandığı konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılıkları sona erdirmek, daha sonra da, Türk Tarihi'ne kaynaklık teşkil edebilecek eski dillerin incelemesini sağlamaktır⁴³. Bu hedefler doğrultusunda Atatürk'ün katılımıyla 26 Eylül 1932'de I. Türk dili kurultayı gerçekleştirilmiştir. 1934'te gerçekleştirilen II. Türk Dili Kurultayı ile beraber Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin ismi, Türk Dili Araştırma Kurumu, daha sonra 1936'da gerçekleştirilen III. Türk Dili Kurultayı'ndan sonra ise Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir⁴⁴. Türk Dil Kurumu, dil devriminin tatbiki esnasında hükümet, Milli Eğitim Bakanlığı ve halkevleriyle koordineli çalışmalar yürütmüştür. Yurt genelinde, halkevlerinde okuma dershanelerinin aktif olarak kullanılması, öz Türkçe ile yazılmış kitapların dağıtılması ve çeşitli konferansların tertip edilmesi dil devriminin ete kemiğe bürünmesini sağlamıştır. Halkevleri, dil devrimini içerik olarak yurttaşlara açıklamada köprü görevi gören en önemli kültür mekânları olmuşlardır. Dil devriminin, özellikle yoğunluk kazandığı 1930'lu yıllarda halkevleri ve halkodaları Türk Dil Kurumu'nun taşra teşkilatı gibi çalışmışlardır⁴⁵.

Ulusal bir devlet için arı, duru, yalın, öz veya saf Türkçe inşa etmek, her şeyden önce bir kimlik meselesi olmuştur. Bu yüzden gerek Atatürk gerekse İsmet İnönü dil devrimine ayrı bir önem vermişlerdir. Dil devriminin hayata geçirildiği yıllarda Şerafettin Yaltkaya

⁴² Ünaydın, Ruşen Eşref, (1943), Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan ilk kurultaya kadar hatıralar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 10.

⁴³ Korkmaz, Zeynep, (1963), Türk dilinin tarihi akışı içinde Atatürk ve dil devrimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 54.

⁴⁴ Tan, Nail, (2001), Kuruluşunun 70. yıl dönümünde Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 7.

⁴⁵ Halkevlerinin dil devrimine büyük katkı sağladığını gösteren gelişmelerden biride Yozgat'ta yaşanmıştır. Yozgat Halkevi vatandaşlara ücretsiz kitap dağıtımını yaparak şehirde okuma yazma oranının artmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Öz Türkçe kelimelerin kullanıldığı bu kitaplar vasıtasıyla, Anadolu kırsalında yaşayan insanların dilde sadeleştirme çalışmalarından haberdar olmasına yardımcı olunmuştur. Yozgat halkevinin öz Türkçe ile yazılmış kitapları vatandaşlara iletmesine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Köylülerimizle baş başa(31 Temmuz 1936). *Cumhuriyet*, S. 4387, s. 4.

İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulunmaktaydı sonradan Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almıştır. Türk Dil Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı ve halkevleri dışında şında dil devrimine önemli ölçüde destek vermiş kurumlardan biride Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Şerafettin Yaltkaya dil devrimi ile ilgili en yoğun çalışmaların yapıldığı yıllarda larda Diyanet İşleri Başkanı muavinliği ve daha sonrada Diyanet İşleri Başkanı olarak vazife fe yapmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı döneminde Yaltkaya dil devrimine yaptığı tercümeleler, Türkçe'nin zenginliği üzerine kaleme aldığı makaleler ve öz Türkçe kelimeler kullanarak yazdığı dini kitaplar sayesinde katkıda bulunmuştur. Türk İslam Tarihi'ne dair önemli çalışmalar gerçekleştirmiş olan Yaltkaya, unutulmuş bazı Türkçe sözcükleri yeniden dilimize mize kazandırmıştır. Ulusal kültür ile dil arasındaki ilişkiyi en iyi kavramış Türk aydınlardan dan birisi olarak, aslında onun kültür tarihi üzerine yaptığı çalışmalardan bir kısmı dil devrimi esaslı faaliyetlerdir⁴⁶. Yaltkaya'nın Türk dili ve kültürüne yaptığı önemli katkılarından biri de İbn Sina'nın Arapça kaleme alınmış eserlerinin bir bölümünü Türkçe'ye tercüme etmesi olmuştur⁴⁷. Cumhuriyet Tarihi'nde Şerafettin Yaltkaya kadar Arapça'dan Türkçe'ye ilmi kıymete sahip kitaplar kazandırmış bilgin sayısı pek azdır. Yaltkaya'nın Arapça'dan tercüme ettiği eserler, Türk dili üzerinde yüzyıllarca baskın olmuş Doğu lisanlarının tesirini bir nebze olsa da azaltmıştır.

Hilmi Ziya Ülken gibi Cumhuriyet Tarihi'nde önemli bir yer edinmiş fikir ve bilim insanı, tercüme çalışmalarının bir toplumun ilerlemesindeki yerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Uygarlık sürekli bir yürüyüştür ve bu yürüyüşün ilerlemesini sağlayan tercümedir. Sürekli birbirleriyle etkileşim içinde olan uygarlıklar birbirlerine zincirleme bağlıdırlar. Dünyaya kapalı, tercüme ile beslenmeyen toplumlar kendi salt imkânlarıyla gelişme gösteremezler. Bu sebeple bir dilden diğerine yapılan tercüme faaliyetleri bir yandan geçmişin mirasını art zamanlı düzeyde zamanımıza ulaştırırken, diğer yandan da kültürler arası eş zamanlı bir alışverişe imkân verebilmektedir. Bizim için önemli olan eski İslam ve yeni Avrupa uyanışlarında olduğu gibi çok sistemli ve hararetli bir tercüme faaliyetini canlandırmaktır⁴⁸.”

Hilmi Ziya Ülken'in yukarıda bahsettiği gibi, uygar toplum olma hedefine katkılar sağlayacak tercüme çalışmaları yapan örnek bilim insanlarının başında Şerafettin Yaltkaya gelmiştir. Yaltkaya hayatının yaklaşık 35 yıllık kısmını tercüme faaliyetlerine ayırmıştır⁴⁹. Arapça ve Farsça'ya olan hâkimiyeti onun Şark klasiklerine daha kolay ulaşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Yaltkaya'nın Batı dilleri içerisinde Fransızca'yı biliyor olması, Henry Corbin ve Louis Massignon gibi Avrupa'nın önde gelen bilginleriyle olan yakın arkadaşlığı Batı kütüphanelerin-

⁴⁶ Türk tarih tezi gibi dil devrimine de destek olmuş Yaltkaya'nın kültür-dil ilişkisini ortaya koyan çalışmaları için şu eserlere bkz. Yaltkaya, (1934), *Mevlana'da Türkçe kelimeler ve Türkçe şiirler*, İstanbul: Remzi Kitabevi; Yaltkaya, (1934), “*Divanü Lügati't Türk'ten çıkarılan Türkçe tıp kelimeleri*”, *Tedavi, Klinik ve Laboratuar Mecmuası*, C. 4, s. 87-90.

⁴⁷ Yaltkaya, Atatürk ve İsmet İnönü zamanlarında yapılan Türk Dil Kurultaylarına katılmamıştır. Ancak yaptığı tercüme çalışmaları ve diğer eserleriyle dil devriminin mühim bir destekçisi olmuştur. Yaltkaya'nın dil devriminin tartışmaya açıldığı 1930'lu yılların ikinci döneminde İbn Sina'dan yaptığı çeviri çalışmaları şunlardır: İbn Sina, (1937), *İbn Usaybia'nın hal tercümesi* (Çev: Şerafettin Yaltkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara; Yaltkaya, (1937), *İbn Sina'nın basılmamış şiirleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; İbn-i Tufeyl ve İbn Sina, (1937), *Hay b. Yakzan* (Çev: Şerafettin Yaltkaya ve Babanzade Ahmet Naim), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

⁴⁸ H. Z. Ülken, (2011), *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. vii.

⁴⁹ Şerafettin Yaltkaya, Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye birçok sayıda tercüme yaptığı gibi İslam Tarihi'ndeki ilk tercüme çalışmalarının da nasıl başladığını araştırmıştır. Araştırmalarının sonucunda İslam Tarihi'nde ilk tercüme çalışmalarının Abbasilerle döneminde tıp sahasında eski Yunanca'dan Arapça'ya yapıldığına ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltkaya, (1945), “*Yunanca'dan Arapça'ya ilk tercümeleler*”, *Tercüme*, C. 6, S. 31-2, s. 172-175.

deki orijinal eserlere de ulaşmasını sağlamıştır. Azmi, çok yönlülüğü ve disiplinli çalışmaları Yaltkaya'nın Hilmi Ziya Ülken ile tanışmasında etkili olmuştur. Darü'l-fünun ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi çatısı altında birlikte çalışan Hilmi Ziya Ülken ve Şerafettin Yaltkaya, ortak gayretlerinin sonucunda "*Felsefe Yıllığı*" isimli bir dergide çıkartmışlardır. 1941 yılında Hilmi Ziya Ülken'in profesör olmasını öneren kişilerden birisi de Şerafettin Yaltkaya olmuştur⁵⁰.

Türk tarih tezi ve dil devrimi çalışmalarının sarmal halinde birlikte yürütüldüğü yıllarda Yaltkaya her iki projeyi destekleyen önemli çalışmalar yapmıştır. Türk Tarihi'nin sanlığa ışık saçan düşünürlerinden olan Hazreti Mevlana'nın Farsça yazılmış Mesnevi ve van-ı Kebir isimli iki mühim kitabı Yaltkaya tarafından titizlikle taranmıştır. Bu eserlere o mana kadar hiç yapılmamış ilmi bir tutumla yaklaşan Yaltkaya, Mevlana'nın Türkçe'nin müdavimi olduğuna vurgu yapmıştır. Mevlana'nın Türkçe'nin en büyük şairlerinden biriğini savunarak, çalışmasını büyük edebiyat tarihçisi Fuat Köprülü'ye ithaf etmiştir⁵¹. Yaltkaya, yıllarca başka dillerin tesirinde kalmış Türkçe'nin yeniden ayağa kalkması için yapılan dil devrimi kapsamında Mevlana'nın eserlerinde geçen alp, armağan, balaban, bek, altın, arslan, baba, beylerbeyi, dağ, göl, hakan ve çavuş gibi özbeöz Türkçe olan sözcükleri tekrar gündeme getirmiştir⁵².

1930'lu yıllar Atatürk'ün tarih çalışmalarının yanında dil araştırmalarına da önem bir zaman dilimidir. Çoğu zaman tarih ve dil çalışmaları birbiriyle ilintili biçimde yürütülmüştür. Bu çalışmalar esnasında Türk Tarih tezi ve güneş dil teorisi birbirinin devamı olan bilimsel savlar olarak kabul edilmiştir. Türk Tarihi ve Türkçe ile ilgili çalışmalara yüksek bir bakış açısıyla yaklaşan Yaltkaya, Cumhuriyet'in 10. yılını doldurduğu günlerde Türk kültür tarihinin en temel eserlerine yönelik önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Türk Tarihi ve dili için önemli kaynak eserlerden biri olan Divanü Lügati't Türk'ü baştan sona titiz bir şekilde incelemiştir. Yaltkaya bu çalışmada Türklerin tıp bilimine olan katkılarını bir başka açıdan ele alır. Türklerin ilk ansiklopedisi Divanü Lügati't Türk'teki tüm tıp terimlerini listelemeyi başarır ve Latince'ye dahi geçmiş olan Türkçe kökenli tıbbi terimleri tespit eder⁵³. Yaltkaya bu sayede Cumhuriyet'in ilk yıllarında sürdürülen tıp terimlerinin Türkçeleştirilmesi çalışmalarına destek olmuştur.

Yaltkaya, Atatürk'ün düşünce dünyasında uygun bir Türk aydını olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini teşkil eden kültüre yönelik önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Atatürk gibi Hz. Mevlana'ya gönülden bir sevgi ile bağlı olan Şerafettin Yaltkaya⁵⁴ Mevlana'nın Mesnevisi'nde rastladığı öz Türkçe sözcükleri ortaya koymuştur. Bu kelimelerden biride "*çalış*" sözcüğü olmuştur. Yaltkaya çalış sözcüğünün Mesnevi'de savaşmak ve çetin

⁵⁰ Artunkal, Gülseren, (1979), "Hayatı ve Eserleriyle Babam Ülken", Sosyoloji Konferansları Dergisi, C. 4, S. 17, s. 193.

⁵¹ Yaltkaya, (1934), Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler, Remzi Kitabevi, İstanbul. Aynı eserin 1934 yılında Türkiyat mecmuasının 4. cildinde de basımı yapılmıştır.

⁵² Yaltkaya, (1934), Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 112-128.

⁵³ Yaltkaya'nın dil devrimini desteklemek amacıyla Divanü Lügati't Türk üzerine yaptığı örnek çalışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltkaya, (1934), "Divanü Lügati't Türk'ten Çıkarılan Türkçe Tıp Kelimeleri", Tedavi, Klinik ve Laboratuvar Mecmuası, C. 4, s. 87-90.

⁵⁴ Yaltkaya, Mevlana'nın soyu, ailesi ve Anadolu Selçuklu devlet yöneticileriyle yaşadıklarını içeren bir eserde yayımlanmıştır. Kitap hakkında bkz. Yaltkaya, (1939), Anadolu Selçukileri gününde Mevlevi bitikleri, Burhaneddin Matbaası, İstanbul. Bu küçük hacimli kitap 1939 yılında Türkiyat mecmuasının 6. cildinin, 24. sayısında, 311-334. sayfaları arasında da yayımlanmıştır.

mücadele vermek anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir⁵⁵. Ona göre Atatürk'ün sarf ettiği çalış sözcüğünün manası Mevlana'nın Mesnevisi'nde geçen karşılığıyla kullanılmıştır. Bu kelimeyi gerçek anlamıyla 1934'de yazdığı makaleyle tekrar Türkçe'ye kazandıran Yaltkaya olmuştur. Yaltkaya'nın makalesini kaleme aldığı yılın Kasım ayında, Ankara Güven Park'taki anıtın açılışı esnasında yaptığı konuşmasında Atatürk askerler ve polisler "Türk, övün, çalış, güven" şeklinde hitap etmiştir⁵⁶. Atatürk'ün belirtilen ortamda çalış kelimesini Mevlana'nın Mesnevisi'ndeki anlamıyla örtüşür biçimde kullandığına şüphe yoktur. Özellikle bu hitabın asker ve polisler yapılması Yaltkaya'nın tespitini doğrulamaktadır. Yaltkaya'nın Mevlana ile ilgili çalışmasında ortaya koyduğu linguistik bilgi ile Atatürk'ün ifadesindeki paralelliğin aynı zaman dilimine denk gelmesi tesadüfî olmayan bir durum olsa gerektir.

Dil devrimi, dinsel sahada ise kendisini ana lisanla ibadet çalışmalarında belli etmiştir. Şerafettin Yaltkaya, 1930 ve 1940'lı yıllarda Kur'an-ı Kerim'in Türkçe anlamının yazılmasına cevaz verdiği gibi bazı surelerin namazda Türkçe karşılıklarıyla okunmasının ibadete mani olmadığını ifade etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı döneminde Türkçe hutbe kitapları yayımlayarak ana dilde ibadet çalışmalarının hızlanmasına yardımcı olmuştur. Yaltkaya anlaşılır telaffuzun, Türkçe'yi düzgün kullanmanın ve güzel hitabetin halk ile aydınlar arasında yaşanan dil uyumsuzluğuna son vermede önemli bir etmen olduğunu ileri sürmüş ve din adamlarının da bu konulara dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir⁵⁷.

Şerafettin Yaltkaya Diyanet İşleri Başkanlığı zamanında camilerin dil devriminin halka doğru anlatılmasında önemli yerler olduğu bilinciyle hareket etmiştir. Ona göre, imam hatiplerin halka güzel bir lisanla hitap etmesi ve hutbelerde kullanılacakları üslup Türkçe'nin gelişmesine büyük yararlılıklar sağlayacaktır. Din görevlilerinin nasihat esnasında Arapça kelimeler kullanmak yerine bunların Türkçe karşılığı ile cemaate hitap etmesi hem vaazı daha anlaşılır kılacak hem de dilde özleştirme çabalarının tabana yayılmasına büyük katkılar sağlayacaktır⁵⁸. Yaltkaya gibi halkın büyük saygı gösterdiği din bilginlerinin dil devrimine açıktan açığa verdiği destek, kamuoyunda bu konu ile ilgili olumlu bir hava meydana gelmesine tesir etmiştir.

Türk diline ve gelişmesine büyük önem veren Yaltkaya'nın hayatında basılamamış yazma eser niteliğinde bir şiir kitabı da mevcuttur. Naçizane araştırmalarımız neticesinde "solgun çiçekler" isimli bu çalışmanın, edebiyat tarihçisi ve öğretim üyesi Önder Göçgün tarafından 2001 yılında kitaplaştırılarak Denizli Pamukkale Üniversitesi kütüphanesine armağan edildiği bilgisine ulaştık. İstanbul'da basımı gerçekleştirilmiş kitabın yayınevini belirtmemiştir. Yaltkaya İslam öncesi Arap Edebiyatı'na dair de bazı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların başında, şiirleri Almanca'ya da tercüme edilmiş Arap şairi İmriül Kays'a ait Yedi Askı(Muallâka) isimli şiir kitabını Türkçe'ye tercüme etmesi gelmektedir⁵⁹. Yaltkaya'nın İslam öncesi Arap Edebiyatı'na yönelik genel değerlendirmelerde bu-

⁵⁵ Yaltkaya, (1934), "Divanü Lügati't Türk'ten Çıkarılan Türkçe Tıp Kelimeleri", Tedavi, Klinik ve Laboratuvar Mecmuası, C. 4, s.122.

⁵⁶ Baykara, Tuncer, (1981), Türk Devrim Tarihi, Yayınevi belirtilmemiştir, Ankara, s. 113.

⁵⁷ Yaltkaya, (1946), Hatiplik ve Hutbeler, Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul, s. 11.

⁵⁸ Camilerdeki imam hatiplerin Türkçe'yi nasıl kullanması gerektiği ve din görevlilerinin dil devrimine sağlayabilecekleri katkılar hakkında Yaltkaya'nın düşünceleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltkaya, 1946, **a.g.k.**, s. 5-16.

⁵⁹ Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İmriül Kays, (1985), Yedi askı(Muallâka), (Çev: Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul.

lunduğu uzun bir makalesi de bulunmaktadır⁶⁰. Arapça yazılmış bazı şiirleri Türkçe'ye tercüme eden Yaltkaya dil devriminin ruhuna uygun davranarak çevirilerde sade bir Türkçe kullanmaya özen göstermiştir.

Sonuç

Türk Devrimi'nin en can alıcı bölümlerinden birini teşkil eden dil devrimi, ortaya atılan tezler, konuyla ilgili oluşturulan müesseseler ve bilim insanlarının çalışmalarıyla hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Şerafettin Yaltkaya dil devriminde sorumluluk alarak hem akademisyen kimliğiyle hem de Diyanet İşleri Başkanı sıfatıyla konuya dair çalışmalar yapmıştır. Yaltkaya bu süreçte Arapça'dan Türkçe'ye yaptığı çeviriler, tarihteki Türk-İslam büyüklerinin kullandığı öz Türkçe kelimeleri tespit etmesi ve duru Türkçe ile kaleme aldığı dini kitaplar vasıtasıyla Türkçe'nin Doğu dillerinin tesirinden sıyrılmasına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Yaltkaya Diyanet İşleri Başkanı olarak dil devrimine verdiği destekle başkanlığın bir devrim kurumu olduğunu göstermiştir. Yaltkaya dil devrimine destek olmak amacıyla sarf ettiği çabalar sırasında Türk kültürünün gelişmesine de hizmet etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi[BCA]. (17 Nisan 1947). 030. 18. 01. 02. 113. 26. 2.

Diyanet İşleri Başkanlığı[DBA]. (26.01. 1946). Mehmet Şerafettin Yaltkaya Özlük Dosyası, NO: 19.232.417.

Emekli Sandığı Arşivi[ESA]. (27 Aralık 1933). Mehmet Şerafettin Yaltkaya Dosyası, No; MO 074866.

Gazeteler

Cumhuriyet(31. 06. 1936). Köylülerimizle Baş Başa. Sayı: 4837, s. 4.

Düstur(03.Mart 1924). Tertip: 3, Cilt: 5, Kanun No: 429.

Düstur(21 Nisan 1924). Tertip: 3, Cilt: 5, s. 1047,1048.

Vakit(26 İkinci Kanun 1942). Şerefüddin Yaltkaya, Sayı: 8623, s. 2.

Kitap ve Makaleler

Artunkal, G., 1979, Hayatı ve Eserleriyle Babam Ülken, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 17, s.193.

Baykara, T., 1981, Türk Devrim Tarihi, s. 113.

Bilsel, C., 1943, İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Sayı: 182, s. 152.

Bulgen, M., 2015, Son Dönem Osmanlı Kelamcılarının Kevni Ayetleri Yorumlamada Yöntemleri Üzerine: Ömer Nasuhi Bilmen Örneği, Kelam Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, s. 78.

⁶⁰ Arap, Türk ve Batı edebiyatlarının kıyaslandığı bu makale hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltkaya, (1329), "Arap Edebiyatı", Bilgi, C. 1, S. 4, s. 364-397.

- Cengiz, H. E. 1962, Yaşanmış Olaylarla Atatürk ve Müzik Riyaset-i Cumhuri İnce Saz Hey'eti Şefi Binbaşı Hafız Yaşar Okur'un Anıları(1924-1938), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, s. 29.
- Çelebi, K., 1941, Keşfü'z Zünun an Esami'l Kütüb ve'l Fünun(Düzenleyen: Ş. Yaltkaya ve K. A. R. Bilge), Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara.
- Dölen, E., 1985, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi: Darülfünun, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 2, s. 471-498;
- , 2009, Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Er, H., 1993, İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi İslam Medeniyeti Vakfı, s. 64-114.
- Ergin, O. N., 1977, Türkiye Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul, Cilt:1, s.99.
- Gözaydın, İ., 2009, Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 62.
- Güler, A., 2000, Atatürk'ün Ölümü Cenaze Töreni ve Defin İşlemi, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 296, s. 119
- Işık, İ., 2006, Şerafettin Yaltkaya, Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Elvan Yayıncılık, Ankara, Cilt: 9, s. 3805.
- İhsanoğlu, E., 1993, Darülfünun Tarihçesine Giriş-II Üçüncü Teşebbüs, Darülfünun-ı Sultani, Belleten, Cilt: LVII, Sayı: 218, s. 204-206.
- İnal, İ. M. K., 1940, Son Asır Türk Şairleri, Maarif Matbaası, İstanbul, Cilt: 10, s. 1824.
- Kazancıgil, A., 1991, Mehmet Şerafettin Yaltkaya(1879-1947), Bilim Felsefe Tarih Dergisi, Sayı: 16, s.114.
- Koca, F., 1999, "Cumhuriyet Dönemi Hafız Musikişinaslar", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z., 1963, Türk dilinin tarihi akışı içinde dil devrimi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 54.
- Köksal, A. C., 2007, Mustafa Asım Köksal, Çağlayan Matbaası, İzmir, s. 18.
- Mardin, E., 1951, Huzur Dersleri, Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, Cilt: 2, s. 994.
- Metel, R. 1981, Atatürk'ün Ardından, Deniz Kuvvetleri Dergisi, Cilt: 97, Sayı: 514, s. 12-30.
- Mumcu, U., Kazım Karabekir Anlatıyor, Tekin Yayınları, İstanbul, s. 86.
- Öklem, N., 2008, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul.
- Özel, M., 2002, Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Portreler-I, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, s. 91.
- Pakalın, M.Z., 1983, Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 2, s. 291.

- Rashed, R., 2015, Classical Mathematics from Al- Khwarizmi to Descartes, Routledge Yayınevi, London and New York, s. 412.
- Sakaoğlu, N., 2003, Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 171-192.
- Sina, İ., 2014, Hay b. Yakzan. (Çev: Babanzade Reşit ve M. Ş. Yaltkaya),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şapolyo, E. B. 1955, Atatürk'ün Hayatı, s. 163.
- Tahir, B. M. 1972, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul, Cilt: 2, s. 162.
- Tan, N., 2001, Kuruluşunun 70. yıl dönümünde Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 7.
- Tunçay, M. ve Özen, H., 1984, 1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun, Yapıt, Sayı: 7, s.5.
- Uzun, H., 2009, Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 43, s. 531-553.
- Ülken, H. Z., 2011, Uyanış devirlerinde tercümenin rolü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. vii.
- Ünaydın, R. E., 1943, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan ilk kurultaya kadar hatıralar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 10.
- Yaltkaya, M. Ş., 1322, İbn Esirler ve Meşâhir-i Ulema, İstanbul: Dersaâdet Matbaası.
- , 1326, El Hikmet-i Dallele, Beyanü'l-Hak, Cilt: 77, s. 1489.
- , 1326, Vapurda, Hikmet, Cilt: 1, Sayı: 32, s. 8.
- , 1327, Haluk'un Defteri, Beyanülhak, Cilt: 5, Sayı: 117, s. 2143.
- , 1329, Arap Edebiyatı, Bilgi, Cilt: 1, Sayı: 4, s. 364-397.
- , 1331, Bizde Bir Volter Zuhur Eder mi? Beyanülhak, Cilt: 4, Sayı: 97, s. 1811-1814.
- , 1332, Hürriyet ve Vicdan, Beyanülhak, Cilt: 4, Sayı: 149, s. 2652-2654.
- , 1333, Mücahidin-i Arabın İtalyan Kumandanına Cevabından: Mabad, Beyanülhak, Cilt: 7, Sayı: 162, s. 2864-2867.
- , 1334, Dinin Fen ile Tevkifi, İslam Mecmuası, Cilt: 5, Sayı: 56, s. 1112.
- , 1934, Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- , 1934, Divanü Lügati't Türk'ten Çıkarılan Türkçe Tıp Kelimeleri, Tedavi, Klinik ve Laboratuar Mecmuası, Cilt: 4, s. 87-90.
- , 1935, Sicilya Cevapları'nın Tercümesi, Felsefe Yıllığı, Sayı: 1, s. 1-144.
- , 1935, İbn Sina'nın Tıptan Bir Urcuzesi, Türk Tıp Tarihi Arkivi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 127-194.

- , 1936, Türklere Dair Arapça Şiirler, Türkiyat Mecmuası, Cilt: 5, Sayı: 22, s. 12.
- , 1937, İbn Sina'nın basılmamış Şiirleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- , 1939, Anadolu Selçukileri Gününde Mevlevi Bitkileri, Türkiyat Mecmuası, Cilt: 6, Sayı: 30, s. 311-334.
- , 1942, Arap Lügat ve Gramerciler Arasında Türkler, Türkiyat Mecmuası, Cilt: 7, Sayı: 37, s. 24.
- , 1945, Yunanca'dan Arapça'ya ilk tercüme, Tercüme, Cilt: 6, Sayı: 31-2, s. 172-175.
- , Yaltkaya(1946). Hatiplik ve Hutbeler, İstanbul: Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, s. 11.